

**ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ ЧЕСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ НА
СЛОВОТВІРНОМУ РІВНІ**
(на матеріалі іменників словотвірного типу на –č / -ч розряду імен діячів)

Антоненко О.В.

Київський університет імені Тараса Шевченка

У статті представлені результати порівняльного вивчення словотвору чеської та української мов на матеріалі словотвірного типу на ч. –č / укр. -ч розряду імен діячів. Дослідження базується на аналізі даних картотеки, яка становить суцільну вибірку чеських (175 ексцерптів) та українських (173 ексцерпти) іменників на позначення імен діячів, розкласифікованих за словотвірними типами, з перекладних чесько-українського та українсько-чеського словників.

При визначенні належності ексцерптів до одного словотвірного типу ми виходили з концепцій українського мовознавця І.І.Ковалика [Ковалик 1958:9] та чеського дослідника М.Докуліла [Dokulil 1962:72], які визначили словотвірний тип як узагальнене словотворче поняття, що включає три обов'язкові елементи: 1) лексико-семантична єдність, що означає здатність деривата, який належить до словотвірного типу, виявляти зв'язок з певною групою семантично і ономасіологічно однорідних слів у межах однієї частини мови; 2) єдність лексико-граматичного характеру словотворчої основи як вихідної бази словотворчого процесу; 3) єдність афіксальних частин (форманта).

У межах одного типу ексцерпти були розкласифіковані на три групи за ознакою тотожності/нетотожності словотвірного форманта:

- 1) чеські та українські похідні іменники на позначення однієї особи-діяча з тотожним словотвірним формантом ч. –č / укр. –ч;
- 2) чеські похідні іменники з українськими відповідниками, що утворені за допомогою відмінного словотвірного форманта, іншим способом чи є непохідними;
- 3) українські похідні іменники з чеським відповідниками, що утворені за допомогою відмінного словотвірного форманта, іншим способом чи є непохідними.

У першій групі виділяємо дві підгрупи:

- а) чеські та українські похідні іменники з тотожним лексичним наповненням мотивуючої основи та тотожним словотвірним формантом ч. –č / укр. –ч;
- б) чеські та українські похідні іменники з різним лексичним наповненням мотивованих слів, але з тотожним словотвірним формантом ч. –č / укр. –ч .

Слід зазначити, що параметр тотожність / нетотожність лексичного наповнення мотивованих слів може застосовуватися тільки до близькоспоріднених мов, у яких мотивуючі частини похідних слів можуть мати одне праджерело. У другій та третій групах виділяємо підгрупи на основі

параметрів тотожності/нетотожності лексичного наповнення основи, а також похідності/непохідності слів-відповідників, аналітичності/синкретичності вираження відповідника, а також його структури.

Ця класифікація уможливило нам зробити 10 видів зіставлення між номінаціями одного денотата у чеській та українській мовах. На матеріалі словотвірного типу ч. –č / -ч цей аналіз дав такі результати:

1а) у 38 парах порівнюваних мотивованих іменників, що позначають одну особу, спостерігаємо тотожність як конкретного лексичного наповнення мотивуючої основи, так і тотожність суфікса, тобто порівнювані номінації утворені від генетично споріднених слів за допомогою однакового словотвірного засобу (*opisovač - переписувач, rozdávač - роздавач, poháněč - погонич, važič - розважувач, travič - отруювач*);

1б) у 40 парах порівнюваних мотивованих іменників має місце тотожність суфікса за наявності різного лексичного наповнення мотивуючої основи (*česač - збирач, ladič - настроювач, shazovač - скидач, zkoušeč - примірювач, slepovač - склеювач*);

2а) 21 чеському іменнику відповідають українські слова з іншим словотвірним афіксом та тотожним лексичним наповненням мотивуючої основи (*nakupovač - закупник, rozvážeč - розвізник, pokrývač - покрівельник, kladeč - укладальник, tleč - помалець*);

2б) 88 чеським ексцерптам відповідають українські іменники з іншим суфіксом та відмінним лексичним наповненням (*nakládač - вантажник, rubač - забійник, vrtač - бурильний iklížeč - прибиральник, rotárěč - нирець*);

2в) 4 чеським мотивованим іменникам відповідають українські непохідні іменники (*provaleč - ледар, topič - кочегар, odstřelovač - снайпер, ranhojič - фельдшер*);

2г) у двох випадках чеським іменникам відповідають окремо оформлені номінації у формі словосполучень (*spáč - любитель поспати, přidávač - підсобний робітник*); у трьох випадках чеські ексцерпти мають українські відповідники у вигляді складних слів (*koráč - землекоп, foukač - складув, promítač - кіномеханік*);

3а) 29 українським іменникам відповідають чеські ексцерпти з тотожною лексичною основою та іншим словотвірним афіксом (*čitač - čtenář, gotuvač - zhotovovatel, opisuvač - popisovatel, nepřeroduvač - překupník, obviňovatel*);

3б) 12 українських ексцерптів мають відповідники з іншим суфіксом та відмінною мотивуючою основою (*skladač - sestavovatel, snooplydač - pozorovatel, vidviduvač - navštěvník, osnivuvač - oslavovatel, stpibach - skokan*);

3в) у трьох випадках українським мотивованим номінаціям відповідають чеські непохідні іменники (*nomirach - sekant, nírnach - palcát, porinach - plunžr*);

3г) 6 українських номінацій мають чеські відповідники у формі словосполучень (*nídglydač - tajný pozorovatel, ozelenyovač - odborník v ozeleňování měst, rozbyrač - demontažní dělník, rozmeluyovač - dělník u mlecího stroje, stygyuvač - vymáhající strana při exekuci, nídnyacy - pastýřův potocník*); два українські ексцерпти мають чеські

відповідники у вигляді складних слів (*рубач – dřevorubec, розтринькувач – marnotratník*).

У процентному співвідношенні результати зіставлення представлені у таблиці.

Ознаки, за якими проводиться зіставлення	Українські відповідники (100%) до чеських мотивованих номінацій	Чеські відповідники (100%) до українських мотивованих номінацій
1. Тотожні основи і суфікси	22 %	22%
2. Тотожний суфікс і різні основи	23%	23%
3. Різні суфікси і тотожні основи	12%	17%
4. Різні основи і суфікси	41%	35%
5. Непохідні номінації	2%	2%
6. Окремо оформлені номінації у формі словосполучень	1%	3%

Значення показників за першою ознакою, яка вказує на процентний вміст слів, що вірогідно мають одне праджерело, порівняно до загальної кількості ексцерптів цього типу на сучасному етапі розвитку мови, становить в обох мовах 22%. Цей показник свідчить про однаковий ріст кількості назв цього типу та відповідно про подібний рівень його продуктивності в українській та чеській мовах. Думку про подібний рівень продуктивності цього типу підтверджують також дані за другою ознакою, яка вказує на кількість лексем, які утворені від інших лексичних основ, тобто свідчить про рівень активності типу окремо у кожній мові. Третя та четверта ознаки вказують на кількість чеських та українських відповідників, які утворені за допомогою інших словотвірних формантів та не належать до цього словотвірного типу. Порівняння показників за п'ятим та шостим параметрами засвідчує приблизно однаковий ступінь синтетичності мов та використання немотивованої номінації

Мотивовані номінації, що позначають особу, яка виконує ідентичну дію чи є представником однієї професії, у різних мовах можуть бути утворені від основ різних морфологічних класів. При зіставленні морфологічної будови назв діячів у чеській та українській мовах були зафіксовані такі типи відповідності:

а) мотивованому іменнику, утвореному від дієслівної основи, відповідає за значенням мотивований іменник, утворений від іменникової основи. Так українському іменнику *відвідувач*, що походить від дієслова *відвідувати*, відповідає за значенням чеська відіменникова номінація *navštěvník*, утворена від іменника *návštěva*. І навпаки, чеським віддієслівним номінаціям *holič, uváděč*,

hasič відповідають українські назви *перукар*, *білетер*, *пожежник*, утворені від іменників;

б) мотивованому іменнику, утвореному від дієслівної основи, відповідає за значенням мотивований складний іменник з відношенням об'єктно-суб'єктного характеру між складовими частинами. Іменники складаються з двох частин, перша з яких має об'єктний відтінок значення, а друга – значення виконавця дії (*snímač* - звукознімач, *stíhač* - льотчик-винищувач, *koráč* - землекоп, *foukač* – складувач; *roztrínkyvač* - *marnotratník*, *рубач* - *dřevorubec*);

в) мотивованому іменнику, утвореному від дієслівної основи, відповідає за значенням мотивований субстантивований прикметник (*přidávач* - підручний; *відповідач* - *obžalovaný*);

г) питомому мотивованому іменнику, утвореному від дієслівної основи, відповідає за значенням мотивований запозичений іменник (*vyděrač* - шаантажист, *vzpěrač* – штангіст, *ochutnávač* – дегустатор, *спотворювач* - *falzifikátor*, *розписувач* - *excerptor*);

д) питомому мотивованому іменнику, утвореному від дієслівної основи, відповідає за значенням немотивований іменник (*pochybovač* - скептик, *řidič* – шофер, *потирач* - *sekant*, *поринач* - *plunžr*);

е) рідкі випадки, коли номінація у вихідній мові має форму складного іменника, якому відповідає номінація у формі простого слова чи словосполучення, (*nastiutřhač* - образник, *zeměměřič* - межовик, *ranhojič* - фельдшер; *окозамилуваач* - *podvodník*).

Чеський та український іменники, які позначають одну особу, одного виконавця дії, тобто мають тотожне значення, можуть мати різну семантичну структуру, відмінний семний склад, бо мотивуються різними ознаками. Наприклад, номінації ч. *hasič* та укр. *пожежник* мають тотожне значення "людина, яка гасить пожежу", але у чеській мові ця особа називається за ознакою дії "hasit" (*gaciti*), а в українській мові за ознакою об'єкта дії – "пожежа".

Аналогічну ситуацію спостерігаємо при зіставленні семантичних компонентів пари слів ч. *holič* та укр. *перукар*, які позначають особу, яка робить зачіски. У чеській мові ця номінація мотивована ознакою дії "holit" (*goliti*) і позначає майстра чоловічих зачісок, а в українській мові цей агент дії мотивований іменником "перука" і позначає майстра як чоловічих, так і жіночих зачісок.

Аналіз пар ексцерптів у підгрупах 2б) та 3б) дозволяє прослідкувати, які відповідники мають іменники цього типу у кожній з порівнюваних мов. Так українському типу діячів з формантом –ч у чеській мові відповідають словотвірні типи з формантами –ák (*забивач* - *nabiják*, *глядач* - *divák*, *блукач* - *tulák*), -ář/-ář (*нідбрехач* - *lhář*, *вибивач* - *tiskař*, *читач* - *čtenář*), -tel (*виправляч* - *opravovatel*, *готувач* - *zhotovovatel*, *сноглядач* - *pozorovatel*), -ník (*перекладач* - *tlumočník*, *помагач* - *potocník*, *посідач* - *vlastník*), -an (*стрибач* - *skokan*), -a (*накидач* - *dotěra*, *підказувач* - *parověda*), -ec (*полювач* - *lovec*, *ткач* - *tkadlec*), -ce (*створювач* - *tvůrce*, *розбеиувач* - *svůdce*, *одержувач* - *příjemce*), -ek (*погонич* - *rohůnek*), -átor

(спотворювач - *falzifikátor*), -ог (розписувач - *excerptor*). І навпаки, в українській мові чеському типу з формантом -tel відповідають українські типи на -ник (*okorávač* - підгортальник, *sejchovač* - таврувальник, *pokrývač* - покрівельник), -ар/-яр (*sekáč* - косар, *kreslič* - кресляр, *latač* - каменяр), -щик (*letovač* - паяльщик, *udavač* - донощик, *seřizovač* - налагодчик), -ист/-іст (*vyděrač* - шантажист, *vzpěrač* - уштангіст), -ій (*řidič* - водій), -а (*rváč* - забіяка), -атор (*přednášeč* - декламатор, *ochutnávač* - дегустатор), -ер (*uváděč* - білетер, *dohazovač* - комісіонер).

Далі розглянемо похідні іменники на позначення назв діячів у чеській та українській мові з точки зору структури їхньої твірної основи.

Головним критерієм внутрішньої диференціації утворень з формантом ч. -č / укр. -ч є клас мотивуючого дієслова. За цим критерієм у чеській мові виокремлюються групи імен від дієслів на -ovat (25 ексцерптів): *plánovat* - *plánovač*; від дієслів на -ít (42 ексцерпти): *nosit* - *nosič*; від дієслів на -at/-ávat (72 ексцерпти): *hlídat* - *hlídač*, *ochutnávat* - *ochutnávač*; від дієслів на -et (20 ексцерптів): *přehlízet* - *přehlížeč*. Самостійну групу утворюють іменники з довгим голосним суфікса -áč (3 ексцерпти): *oráč* - *orát*, *rváč* - *rvát*. Імена, утворені від дієслів з відкритим коренем, за голосним основи і відповідно до своєї кінцівки відносяться до групи на -ít (*šít* - *šič*), до групи на -et (*mlít* - *mleč*, *plít* - *pleč*), до групи з довгим голосним суфікса (*prát* - *práč*, *rvát* - *rváč*) чи утворюють невелику ізольовану групу імен, що закінчуються на -íč (*dřít* - *dřič*) та відносяться за аналогією до групи на -áč. На периферії цих груп знаходяться імена діячів, що утворюються від примарних дієслівних коренів за допомогою розширених варіантів суфікса -č: -аč та -еč (*hlubač* „копач” від *hloubit*, *trubač* „трубач” від *troubit*, *kladeč* „укладальник” від *klásti*, *mleč* „помолець” від *mlíti*).

В українській мові суфікс -ч приєднується до дієслівних основ, що закінчуються на -а- (65 ексцерптів): *орати* - *орач*, *збирати* - *збирач*, *слухати* - *слухач*; -ува- (89 ексцерптів): *переписувати* - *переписувач*, *приховувати* - *приховувач*, *поширювати* - *поширювач*; -ва- (9 ексцерптів): *набивати* - *набивач*, *розливати* - *розливач*, *споживати* - *споживач*; -овува- (3 ексцерпти): *розшифровувати* - *розшифровувач*, *випробовувати* - *випробовувач*; -и- (12 ексцерптів): *погонити* - *погонич*, *нагонити* - *нагонич*. Наявність деривата *глядач* від дієслова *глядіти*, який дозволяє виділяти суфікс -ач, можливо, підтримується аналогією з однокореновими словами *наглядач*, *оглядач* від *наглядати*, *оглядати* та аналогією з семантично близькими іменниками *читач*, *слухач*. Суфікс -ач виділяється також в іменнику *сікач*, утвореному від основи на приголосний „сікти”.

За допомогою форманта -č / -ч творяться назви осіб, що виконують звичну чи довготривалу діяльність, певну функцію, тому основою імен діячів можуть бути лише дієслова недоконаного виду, недетерміновані. Тобто актуально нетематичні дієслова. Відповідно до суті імен діячів цього типу твірними дієсловами є дієслова дії, як перехідні, так і неперехідні. Семантичне ядро цих дієслів у чеській мові утворює діяльність матеріальна, що має характер конкретної, фізичної, практичної роботи, а потім діяльність, що виражає

схильність до, як правило, небажаних вчинків, а розумова активність залишається поза межами (хоча б у літературній мові) цього типу. В українській мові словотвірний тип на –ч не має подібних семантичних обмежень, тому серед українських ексцерптів представлені іменники на позначення виконавців як мануальної, так і розумової діяльності: *навантажувач, зварювач; перекладач (творів), укладач (словника)*. Назви діячів на –č творяться винятково від дієслів. З точки зору творення слів це означає, що вони однозначно спираються на дієслова, з якими їх поєднують тісні смислові та формальні зв'язки. Тому відношення цих назв до дієслівних іменників, якщо такі наявні, відходить на другий план.

З семантичним характером імен діячів на –č / -ч пов'язане і те, що багато їхніх назв переноситься на назви засобів, інструментів, знаряддя (пор. ч. *nosič* „носильник” та „несуча частина конструкції”, *kráječ* „різальник” та „ніж для різки, різалка”; укр. *копач* „людина, що копає” та „мотика”). За допомогою форманта –č можуть також утворюватися назви звірів (напр. ч. *stavěč* „лягава”) та рослин (пор. ч. *pcháč* „осот”, *vstavač* „зозулинець”; укр. *п'ядич* від *п'ядити*).

Переважає більшість ексцерптів походить від основ перехідних дієслів (пор. ч. *hledač* “шукач”, *leštič* “намурач” *roznášeč* “розповсюджувач”; укр. *вивантажувач, копач, оглядач*), значно менша кількість мотивована основами неперехідних дієслів (пор. ч. *rouhač* “блюзнір”, *flákač* “ледарюга”; укр. *блукач, зітхаєч, командуєч*).

Основою імен діячів на –č / -ч можуть бути як непохідні (пор. ч. *dřít – dřič, kreslit – kreslič, hlídat – hlídač*; укр. *копати – копач, шукати – шукач, сіяти – сіяч*), так і похідні від іменників (пор. ч. *brzdit – brzdič, plánovat – plánovač*; укр. *трубити – трубаєч, конювати – конюєч*), прикметників (пор. ч. *čistit – čistič, rovnat – rovnač*; українські приклади відсутні) чи від дієслів (пор. ч. *plétat – pletač, stavět – stavěč, vozit – vozič*; укр. *очищувати – очищуєч, нагонити – нагонєч, пожирати – пожирєч*). Десубстантивними дієслівними основами мотивується невелика кількість чеських слів, утворених від дієслів з основою на –i- (*brzdič, lepič, třídíč*), на –ova- (*lišovač, sejchovač, plánovač*), та зовсім мала кількість українських ексцерптів, приклади яких були наведені вище.

Значно більша кількість імен діячів на –č твориться від девербативних дієслів. Найчастіше твірною основою чеських іменників є дієслова недоконаного виду, утворені від дієслів доконаного виду. Перше місце займають імена діячів від дієслів з основою минулого часу на –a- (*napřádač, nasýpač, okrádač, omlouvač, pohřbívač, poptávač, povídač, přemlouváč, umývač*). У великій кількості представлені імена діячів цього типу від дієслів з коренем минулого часу на –ova- (*dohazovač, nahrabovač, nakupovač, napravovač, navozovač, obkreslovač, obsluhovač, opisovač, rozkrajovač, vylupovač, vykupovač*). Поширеними є також дієслова з коренем минулого часу на –e/ě- (*doprovázeč, nabízeč, naháněč, prohlížeč, ubíječ, uklízeč*).

До цієї великої групи можна віднести імена діячів на –č, у яких основою виступають префіксальні дієслова недоконаного виду, утворені від дієслів недоконаного виду простих за допомогою префіксації чи префіксації, поєднаної зі

змiнами морфологічної характеристики або суфіксацією: від дієслів з основою на -а- (ч. *naříkač, naslouchač, padělač, počítač, utrhač, vychloubáč*); від дієслів з основою на -ova- (ч. *ořimovač, přiřluhovač*); від дієслів з основою на -e/ě- (ч. *přetvářeč, rozpřáveč, předtápěč*); від дієслів з основою на -i-: (ч. *svodič, pohonič*).

Серед українських твірних дієслівних основ також домінують вторинні префіксальні імперфекти з основою на -ува- (*примірювач, розважувач, затримувач, виказувач, випробувач, відгадувач, склеювач, сколювач, нашіптувач*) та на -а- (*розбирач, збирач, розкрадач, розповідач, добирач, доглядач, закликач, вивідач, викрадач, скидач, натурати, пожирач*). Поширеними є також твірні основи на -ва-, похідні від дієслів доконаного виду (*роздавальник, роздавач, розливач, набивач, забивач, заспівач, вибивач, передавач*). Твірні дієслова з основами на -овува- (*розшифровувач, розраховувач, підтасовувач*) та -и- (*погонич, нагонич*) зустрічаються дуже рідко. Суфікс -ч приєднується як до префіксальних (*приборкувач, випробувач, викладач, погонич, обчислювач*), так і безпрефіксних (*читач, сіяч, брехач*) дієслівних основ. Серед мотивуючих основ відсутні дієслова, що мають у своєму складі два і більше префікси (*порозкидати, попідбирати*).

Назви діячів на -č / -ч, як було зазначено вище, творяться переважно від дієслів недоконаного виду. Відхилень від цього правила спостерігаємо дуже мало, поєднання з дієсловами доконаного виду є, як правило, другорядним. В українській мові наявні лише три іменники, утворені за допомогою суфікса -ч, які співвідносяться з основами дієслів доконаного виду (укр. *відвідати – відвідач, заспівати – заспівач, підбрехати – підбрехач*). Але слід вказати на те, що наголос усіх чотирьох іменників вказує на їхній зв'язок з основами недоконаного виду, а три з них мають паралельну форму, утворену від дієслова недоконаного виду (*підбріхувати – підбріхувач, заспівувати – заспівувач, відвідувати – відвідувач*).

Дієслова іншомовного походження дуже рідко виступають основою для утворення чеських імен діячів на -č. Від дієслів з основою минулого часу на -ova- утворені слова *balzamovač, justovač, kopřrovač*. Приклади утворення українських іменників цього типу від іншомовних основ відсутні.

У зв'язку з тим, що мова йде про нескладовий суфікс (складові варіанти ч.-аč, -ič, -eč / укр. -ач дуже рідкі і непродуктивні), утворений приголосним звуком, то він може мати кінцеву позицію лише після голосного чи складової сонанти (у чеській мові). Необхідною формальною умовою утворення назв діячів даного типу в чеській та українській мові є відкритість основи, тобто твірна основа має закінчуватися на голосний (пор. ч. *ladi-č* від *ladit, vále-č* від *válet, střída-č* від *střídát, rýsova-č* від *rýsovat*; укр. *збира-ч* від *збирати, копа-ч* від *копати*). Тому іменники не утворюються від дієслів типу ч. "*nést, krást*"; укр. "*пливти, бігти*". Формант -č також не утворює імен діячів від дієслів з основою інфінітиву на -nou-. Ядро цих дієслів утворюють дієслова зразка "tisknout", основа минулого часу яких історично завжди закінчувалася на приголосний (*chud-l, rad-l, bouch-l*), що стало перешкодою для процесу утворення імен діячів цього типу. Істотну частину дієслів цього типу становлять дієслова зі значенням зміни

стану, які також не можуть утворювати назви діячів. Українські іменники на позначення назв виконавців дії також не творяться від дієслів з суфіксом –ну- в основі інфінітива, які передають процес становлення ознаки, перебування у певному стані чи однократну дію (*бліднути, в'янути, стукнути*).

У цьому типі також не представлені чеські назви діячів від вторинних дієслів недоконаного виду на –*ovávat*. Їх заміщають фонетично обумовлені утворення до наче б то відповідних мотивуючих дієслів доконаного способу: *zpracovač „обробник“ (zpracovat), vykartovač „робітник на пошті, який сортирує посылки відповідно до пересильних документів“ (vykartovat)*.

З точки зору значення словотвірний тип імен діячів на –*č / -ч* є мало диференційованим. Серед імен діячів на –*č*, що позначають особу, яка виконує певну діяльність протягом тривалого часу, у чеській мові виділяємо дві групи, що відрізняються між собою емоційним забарвленням. Якщо дієслова, які виступають основою для утворень на –*č*, виражають робочу діяльність, позначають імена діячів за професією, місцем роботи, то у цьому випадку вони є емоційно нейтральними. Якщо мотивуючі дієслова виражають іншу діяльність, яку ми сприймаємо як властивість особи, то ці утворення мають певний ступінь емоційного забарвлення (пор. ч. *stříhač „закрійник“, plánovač „плановик“, řidič „шофер“, svářeč „зварювач“ та našeptávač „нашпигувач“, rochybovač „скенстик“, flákač „ледарюга“*).

Стосовно імен першої групи слід зазначити, що вони позначають особу, що працює фізично (пор. *nakládač, sběrač, podávач, nosič, stavěč, opisovač*) або механічну, а не творчу роботу (*posluhovač, plánovač, měřič, přednášeč*). Цим відрізняються вони від продуктивного типу імен діячів на –*tel*, який поряд з назвами з переносним значенням (пор. *podavatel, nakladatel, nositel, stavitel, dohlížitel*) – утворює, як правило, назви осіб, що виконують певну розумову роботу, творчу (пор. ч. *překládač „перевантажувач“ та překladač „перекладач“, nosič zavazadel „носії багажу“ та nositel idejí „носії ідей“*).

Подібна внутрішня диференціація характерна і для української моив. Але, як зазначалося вище, для українського словотвірного типу на –*ч* не властиве семантичне обмеження дієслівними основами на позначення мануальної чи фізичної роботи. Тому в українській мові до першої групи емоційно нейтральних імен належать також денотати, які у чеській мові реалізуються у межах словотвірного типу на –*tel* (напр. *перекладач - překladač, поширювач - šířitel, укладач - sestavovatel, об'єднувач - sjednotitel*). До емоційно забарвлених іменників, які характеризують людину як носія певної властивості, належать ексцерпти *підслухач, вивідач, виказувач, розкрадач*.

Фонетичний вигляд основи при деривації імен діячів за допомогою суфікса –*č / -ч* залишається в обох мовах практично незмінним (пор. ч. *kalič* від *kalit*, *svářeč* від *svářet*, *plánovač* від *plánovat*, *ohřivač* від *ohřívat*, *rozsévač* від *rozsévat*; укр. *доглядач* від *доглядати*, *очищувач* від *очищувати*, *споживач* від *споживати*). Наголос в українських іменниках, утворених за допомогою суфікса –*ч*, збігається, як правило, з дієслівним.

На особливу увагу заслуговує довгота кореневого суфікса -а-. Як правило, у назві діяча зберігається короткий голосний, як в інфінітиві мотивуючого дієслова. Довгий голосний -á- відповідно до довготи кореневого голосного в інфінітиві мотивуючого слова наявний лише у односкладових словах (*hráč* „зравець”).

Імена на -áč з погляду сучасної мови утворені не безпосередньо суфіксом -č, а вірогідніше – суфіксом -áč, що характеризує експресивні імена носіїв властивостей від іменників типу *hlaváč*, *poháč*, що контамінує зі справжніми іменами діячів та засобами на -(a)-č (пор. *pek-áč* – *pohrabá-č*). У складі перед кореневим суфіксом довжина голосного, як правило, зберігається (пор. *hlídač*, *střídač*, *pátrač*, *týrač*, *přebírač*, *vyjídač*, *vychloubač*, *předkřikávač*, *stáčeč*, *obráběč*, *vyráběč*, *poríječ*). Але для деяких іменників словники дають два варіанти написання (*překládač* та *překladač*, *vykládač* та *vykladač*, *udávač* та *udavač*).

В результаті дослідження структури твірної основи назв діячів було з'ясовано, що в обох мовах переважна частина номінацій твориться від дієслівних основ на -ува та -а-, в українській мові зовсім мало представлені іменники утворені від основи на -и-, які широко репрезентовані у чеській мові. Словотвірний суфікс -č / -ч, за винятком декількох ексцерптів, приєднується до твірних дієслівних основ на голосний, як цього вимагають фонетичні закони чеської та української мов. Назви діячів творяться переважно від перехідних дієслів, ексцерпти від неперехідних дієслів становлять зовсім незначну частину вибірки. В українській мові суфікс -ч приєднується тільки до питомих твірних основ на відміну від чеського форманта, який поєднується також із запозиченими основами. Серед іменників цього типу домінують номінації від дієслів недоконаного виду на позначення діяльності. Для чеських назв діячів цього типу характерне обмеження значення дієслів фізичною, мануальною роботою або діяльністю, що виражає схильність, як правило, до небажаних вчинків. Подібне звуження семантики для українських іменників на позначення виконавців дії є невласливим, що значно розширює потенціальну продуктивність цього типу у порівнянні з його відповідником у чеській мові, хоча з другого боку, як було зауважено вище, ширша семантика твірних основ українського типу на -ч обмежується факторами структурного характеру. Результати зіставного аналізу, що був проведений на матеріалі картотеки, показують, що словотвірний тип на -č / -ч розряду імен діячів має виявляє приблизно однакову продуктивність у чеській та українській мовах.

Література

1. Ковалик І.І. Питання слов'янського іменникового словотвору. – Львів, 1958.
2. Чесько-український словник: В 2 тт. – Київ: Наукова думка, 1988 – 1989.
3. Dokulil M. Tvoření slov v češtině. 1. Teorie odvozování slov. - Praha: Academia, 1962.
4. Ukrajinsko-český slovník: V 2 dílech. – Praha: Academia, 1994-1996.